

lici zamijeniti rečenicom, a ujedno nas upozorava na važnost zarezā« (ibid 1. i 2. r. odozdo i str. 16., 1. r. odozgo). Da ta moja rečenica znači ono, što je shvatio prof. Kravar, kakav bi smisao imalo moje upozoravanje na važnost zarezā? Što je jasnije: slovima napisana riječ zarez ili izostavljen sâm zarez? Tvrdnja, da se infinitiv ne može u svakoj prilici zamijeniti rečenicom, znači ovdje: znati znači wissen i umjeti, pa u prilici, kad bi se da + prezent moglo shvatiti ne kao dopuna uz umjeti, nego kao objektna rečenica uz wissen, valja ostaviti infinitiv. Da se mislilo upravo na to značenje, dokazuje prethodna rečenica, gdje se to izriječkom kaže, i pozivanje na važnost zarezā. To se isto kaže u posljednjoj mojoj rečenici o ovom primjeru (str. 16., r. 2. i 3. odozgo), samo što se ne kaže sasvim precizno, pa bi se moglo shvatiti i onako, kako tumači prof. Kravar, koji je citirao baš tu, i nepreciznu i zapravo pleonastičku moju rečenicu, iako je teško shvatljivo, kako nije iz svega, što je prije nje rečeno, razumio njezin jedini smisao.

Krivo je bio shvaćen i posljednji stavak mog članka, samo što mislim, da tu uopće nije bilo moje krivnje. Citiram ga: »Kad se ovako vidi, da u štokavskom dijalektu infinitiv i prezent s da imaju svaki svoju službu, jasno je, da ne može jedan od tih oblika biti srpski, a drugi hrvatski, jer i Srbi i Hrvati moraju upotrebljavati oba oblika, žele li dobro i točno pisati i govoriti, budući da im je štokavski dijalekt zajednički jezik. A većinom se, kako smo vidjeli, mogu upotrebiti oba oblika, pa će se onda naći u Hrvata češće jedan, a u Srba drugi. Razlika je dakle u uporabi samo kvantitativna, ali ne i kvalitativna.«

Prof. Kravar se s time slaže, samo što kaže, da ne vidi, kako bi se ta točna misao mogla složiti s pokušajem, da se utvrde neke razlike u smislu, osobito takve, koje bi imale istu vrijednost na obje strane (str. 73. pri dnu). Piše: »Jer ako je razlika samo kvantitativna, kao što i jest, onda se valja pretpostavlja, da

veza da + prezent znači isto što i infinitiv. Inače bi razlika odmah bila i kvalitativna« (ibid.). Ne razumijem, kako je prof. Kravar mogao doći do takova zaključka.

Razlike po smislu između izričaja imaju i Srbi i Hrvati, dakle oni ne upotrebljavaju kvalitativno različito ova dva oblika, t. j. ne znači na pr. infinitiv u Srba jedno, a u Hrvata drugo. Ali onda, kada razlika u smislu, bilo kakvih, između obaju oblika nema, onda se u Srba češće nađe jedan, a u Hrvata drugi. Upotrebljavaju se dakle kvantitativno različito. Iz toga je prof. Kravar izveo zaključak, da razlika u uporabi (između Srba i Hrvata) može biti kvantitativna, samo ako nema razlike po smislu (između dva oblika), odnosno da bi razlika u upotrebi postala kvalitativna, kad bi bilo razlike po smislu između dva izričaja. Ali to su »različite razlike« i između njih nema nikakove veze.

Ostala su manja neslaganja stvarna i plod su različitih gledanja, ali i različitih izvora (ja uzimam samo današnji središnji štokavski govor i suvremene književnike, a prof. Kravar često uzima primjere iz nešto starijeg, klasičnog jezika, osobito iz narodnih pjesama, koje su, kao i svaki stih, dosta nepouzdan materijal za ovakva pitanja). Ta se ostala neslaganja, kako rekoh, ne mogu na ovom skučenom prostoru ni objasniti ni riješiti.

D. Brozović

JOŠ JEDNOM O »RAZLICIMA«

Bojim se, da čitaocima »Jezika« ne bude dosta ovoga spora oko infinitiva i veze da + prezent, što se zametnuo među prof. Brozovićem i mnome, pa ću nastojati da ne duljim. Hvala Uredništvu, što nam je obojici dalo priliku da bar u »Osvrtima« progovorimo još jednom o istoj temi i izmijenimo mišljenja o nekim pitanjima, koja su ostala nedovoljno raščišćena.¹

¹ Ovaj sam odgovor bio već predao Uredništvu, kad sam pročitao ono, što o istom pitanju piše prof. M. Stevanović u

U gornjem odgovoru na moj članak, štampan u 2. i 3. broju »Jezika« ovoga godišta, prof. Brozović se ograničio na dva mjesta iz moga članka ostavivši po strani glavni predmet naše raspre, koji me i potakao, da se osvrnem na njegov članak objavljen u 1. broju istoga časopisa. (Prof. Brozović je bio ljubazan da me upozna s prvom redakcijom svoga odgovora, koja zbog svoga opsega nije ušla u »Jezik«. Odatle vidim, da pisac, primajući niz mojih napomena, ostaje u biti pri svome.) Da ne bih dao povoda, da se spor proširuje, i ponavljao, što sam već rekao, i sam ću gledati da ostanem u okviru dvaju pitanja, na koja se odnosi odgovor prof. Brozovića, ali ću ujedno uputiti na jednu misao u njemu, koja — čini mi se — može poslužiti kao osnova za sporazum među nama.

Što se prof. Brozović toliko zadržava na onom primjeru s glagolom *znati*, gdje nije bio dovoljno istakao, da se radi o glagolu, u kojem su se sastala značenja dviju različitih riječi (»wissen« i »können«), mislim, da to čini bez pravoga razloga. Jasno mi je bilo (ne samo po zarezu, nego iz čitava teksta), da dobro osjeća razliku između dva obrata u Nazorovu primjeru: *tko zna, da... naprijed hoda i ne može voditi opet natrag*. Stoga sam se i čudio, što na tom primjeru hoće da pokazuje utjecaj dopune na razliku u značenju samoga glagola (»Jezik« 1, 1953, str. 16.). O prvom obratu nije trebalo uopće govoriti.

Jedno mi se mjesto u članku prof. Brozovića učinilo protivurječno ili bar nedosljedno: ono, gdje kaže, da infinitiv i veza *da* + prezent imaju u štokavskom dijalektu svako svoju službu, ali da se većinom može upotrebiti oboje, pri čemu je

»Našem jeziku« V (1953—54), 3—4 i 5—6, gdje je prikupio obilje pouzdanih primjera. Drago mi je, što se naši zaključci, do kojih smo došli istodobno i nezavisno jedan od drugoga, u svemu osnovnom potpuno slažu.

onda u Hrvata češće jedno, a u Srba drugo (ibid., str. 18.). Ta se misao ponavlja i sada, ali mi se stvar i dalje čini zamršena. Jer ako se dva izričaja razlikuju po tome, što jedan označuje nešto trajno ili općenito (dakle »apstraktno«), a drugi nešto časovito ili konkretno, postavlja se pitanje, mogu li uopće stajati *promiscue*, kad im u svakom danom slučaju smisao mora biti ili konkretan ili apstraktan. Treba se sjetiti primjerâ: *ne mogu ustati* i *ne mogu da ustanem*, koji bi se imali odnositi upravo kao apstraktno prema konkretnom. Tu treće mogućnosti nema. Eto, dakle, kako sam došao do zaključka, kojem se prof. Brozović čudi. Stvar je u tome, što sam u svom osvrtnu na njegovo shvaćanje pošao od nečega, što je kod nas u nauci odavna opaženo. historijski objašnjivo i objašnjeno, a i izvan stručnih krugova općenito poznato, dakle od činjenice, da je »dakanje« na istočnom štokavskom području kudikamo raširenije nego na štokavskom zapadu. što se uvelike očituje i u književnom jeziku na dvije strane. (Još jednom napominjem, da se razlika u upotrebi dvaju izričaja na terenu ne može smatrati strogo srpsko-hrvatskom: ima mnogo Srba, koji ne »daću«, a bit će i Hrvata, koji »daću«. Na terenu se, uzeto čisto lingvistički, može o »dakanju« govoriti kao o istočno-štokavskoj crti i ništa više.) Ako je tako, onda bi mišljenje prof. Brozovića o razlici u smislu između dva izričaja samo od sebe vodilo do zaključka, da se dva štokavca, od kojih jedan »daće« jako, a drugi slabo, razumiju među sobom samo djelomično. Ali svi znamo, da se oni razumiju potpuno, čak i onda, kad se jedan služi samo jednim, a drugi samo drugim izričajem. A razumiju se zato, što oba izričaja, kako sam već rekao, vrše istu sintaktičku funkciju, pri čemu oba služe kao izraz obiju smisaonih nijansa, konkretne i apstraktne. (Misao prof. Brozovića, izrečena samo u prvoj redakciji odgovora, da razlika između dva izričaja na osnovi konkretno : apstraktno može na-

stati samo na području ostvarene ravnoteže među njima, dakle u središnjem pojasu, dala bi se braniti, ako bi se mogla obilno potvrditi. Ali ona se opet ne slaže s gornjim shvaćanjem.)

Ja sam, istina, dopustio mogućnost, da takva razlika negdje i postoji, ali moram reći, da me do toga nije dovela analiza primjerâ, nego dva obzira sasvim druge naravi: prvo, što mi se stvar ne čini lingvistički nemoguća, a drugo, što to prof. Brozović tvrdi. Čitajući njegov članak, imao sam dojam, da je on tu razliku negdje na terenu utvrdio. A kako bih, prije nego *ad hoc* obađem bar veći dio štokavskoga područja i pregledam veći dio štokavskih pisaca, mogao tvrditi, da ne postoji nešto, što netko nalazi na terenu? Jedino, što sam mogao tvrditi, jest to, da razlike između dva izričaja nema: a) na štokavskom području, koje mi je poznato, i b) u tekstovima, što sam ih pregledao. Kako »štokavsko područje, koje mi je poznato« ne kaže mnogo, jer ono može biti šire ili uže, reći ću samo nekoliko riječi o tekstovima, to više što se na njih osvrće i prof. Brozović. On kaže, da su moji primjeri uzeti često iz »nešto starijeg, klasičnog jezika, osobito iz narodnih pjesama, koje su, kao i svaki stih, dosta nepouzdan materijal za ovakva pitanja«. Da ne bismo ostali pod neodređenim dojmom onoga »često«, evo točnih podataka: u članku sam naveo ravno 20 književnih primjera, i to 13 iz narodnoga jezika (ovamo računam i 1 Njegošev primjer), a 7 iz suvremenog. Među primjerima iz narodnoga jezika ima ih 9 iz pjesama, a 4 iz proze (pripovijetke i poslovice). Ujedno sam nabacio misao, da je jezik narodnih umotvorina, pa i pjesama, prilično mjerodavan u ovom pitanju, u kojem središnja štokavština nije ni danas daleko od njega. No u mene ima i potvrda iz suvremenoga jezika (uzimao sam ih iz Andrića upravo zato, što je na njegovu tekstu i prof. Brozović dokazivao svoje shvaćanje). Svi ti primjeri govore jedno i isto: da se ni u narodnom ni u književnom

jeziku ona smislaona razlika između dva izričaja ne da dokazati kao takva.

Treba priznati, da je posao prof. Brozovića mnogo teži, nego što je moj. Da bi dokazao svoje mišljenje, on se ne može zadovoljiti mnoštvom potvrda za nj, nego bi valjalo, da označi područje ili navede tekst, gdje se svi slučajevi upotrebe dvaju izričaja daju tumačiti po njegovu shvaćanju, drugim riječima: gdje nema isto toliko primjera, koji dokazuju protivno. A meni, da bih njegovo shvaćanje doveo u sumnju, dostaje nekoliko protivnih primjera, po mogućnosti s područja ili iz tekstova, na kojima i sam radi. To sam u svome članku i pokušao učiniti.

Pretpostavimo, da prof. Brozović ima pravu, t. j. da se infinitiv i veza *da* + *present* razlikuju onako, kako on hoće, i da se razlika da utvrditi negdje na terenu. Kako naši ljudi ni u govornom ni u književnom jeziku na tu razliku ne paze, a naše gramatike o njoj do danas šute, znači, da stojimo pred velikim pedagoškim poslom: ljude valja učiti, da se konkretni izričaj razlikuje od apstraktnog i da za prvi služi veza *da* + *present*, a za drugi infinitiv. Tako bismo ujedno upotrebu infinitiva kao dopune ograničili na mali postotak slučajeva apstraktnoga izričaja.

Radije bih se složio s gornjom, ovoga puta opreznom mišlju prof. Brozovića, da se pravi smisao razlika između naša dva izričaja može potpuno objasniti samo daljnjom analizom tekstova i istraživanjem na terenu. Čak mislim, da bi takav posao mogao dati poučnih i zanimljivih rezultata. Tada bi se pokazalo, gdje se i po čemu dva izričaja razlikuju, pa bi se onda lakše moglo utvrditi, da li se i u književnom jeziku očituju u tom pogledu kakve novine s područja govornoga jezika.

M. Kravar

STIL I JEZIK »GLOBUSA«

Među mnogim rečenicama, koje su loše sastavljene, izabrao sam iz prvih triju brojeva ilustriranog tjednika »Globusa«,